

УДК 1:572 (091)

САМОІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК МЕТААНТРОПОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Мазур Л.І.

В статті розкривається онтологічний аспект концепту самоідентичності особистості. Автором проводиться ідея методологічного значення цього концепту в синтезі антропологічних теорій і створенні метаантропології

Ключові слова: *метаантропологія, самоідентичність особистості, практики себе, багатомірність.*

Актуальність теми дослідження визначена тим, що в наш час із людиною відбуваються зміни, які зачіпають саму її природу, - і зачіпають так глибоко, що з'являється необхідність у перегляді і переосмисленні самого поняття "людської природи". Основні тенденції в головних сферах антропологічних змін - генні технології і віртуальні практики - вже позначили, до якого пункту вони прямують. Маючи певні розбіжності в конкретних уявленнях про цей фінал антропологічного розвитку, називають його одним словом – «постлюдина». "Ми перемішаємо гени людини з генами стількох видів, що вже ясно не розумітимемо, що ж таке людина" [9, с.351] – констатує Ф.Фукуяма. Постлюдина – останній епізод в ході еволюції того, що ми називатимемо трансформаційними антропологічними практиками і теоріями. Новий період пожвавлення є принципово відмінним від усіх передуючих: уперше в історії трансформація людської природи стає технічно здійсненою, і людина неухильно починає вже вибудовувати відповідні практики.

На цьому рубежі виникає необхідність поставити наново чи не усі базові питання антропології: про існування "природи" і можливості "визначення" людини, про особистість, про ідентичність індивідуальну і видову, про ціннісні та етичні підстави людського існування тощо. Нинішній етап розвитку філософії відрізняється від попередніх тим, що реальне життя нового тисячоліття надає для теоретичного осмислення таку практичну ситуацію, коли від самовизначення людини залежить виживання людства на Землі. І як досить справедливо відзначив М.С.Каган, «сьогодні ми вже здатні зрозуміти те, чого ще не могли досягнути великі мислителі навіть минулого століття – історичну мінливість не тільки існування

людини, але й її сутності, не тільки форм її буття, але й співвідношення її сил із силами природи, суспільства і культури» [3, с.30].

Суперечність між фіксованістю людського існування в системі буття і екзистенцією, необхідністю виходу за власні межі поглиблюється, лишаючи таємницю людського буття до кінця незбагненою. Намагання дослідити його різноманітні феномени і тим самим перекинути місток до сутності самої людини розширило можливий реєстр її рівнів, станів, проявів. Людина постала багатомірною і полімерною.

Метою даної статті є спроба розкрити методологічну роль концепту самоідентичності особистості у створенні цілісної картини людини. Для її реалізації автор розглядає провідні метаантропологічні концепції для того, щоб показати існуючі паралелі між їх ключовими поняттями і концептом самоідентичності особистості.

Відомі теоретичні побудови німецької філософської антропології М.Шелера, Х.Плеснера, А.Гелена, критика «одномірної» людини представниками франкфуртської школи Г.Маркузе, Т.Адорно стали засадничими для утвердження концепту багатомірної людини, декларуючи індивідуалізм і плюралізм, універсальність і динамізм людини епохи постмодерну. Але як усяка множинна одиниця, що замкнена на себе, як абсолютно несумірна з оточенням творча індивідуальність, багатомірна людина багато в чому виявилась нездатною на конструктивний, позитивно-перетворювальний діалог із дійсністю, неспроможною на неперервне самовдосконалення. Недарма її ідеологічним кредо виступила негативна діалектика, а потім постмодерністська деконструкція.

Відстоюючи індивідуальну унікальність особистості, онтологічний плюралізм при цьому позбавляв багатомірну людини цілісності, залишаючи лише слабкі надії у вигляді принципу самоорганізації подібної до різномірної системи, всі елементи якої своєкорисливо переймаються тільки власним існуванням. Подолати негативні наслідки гносеологічного плюралізму, який відкрив різноманіття підходів і способів говоріння про людину, які не можна звести один до іншого, намагаються шляхом типологізації антропологічних підходів. Але як правильно зауважує В.Брюнінг, «типологія – це завжди лише тимчасова, попередня дорога», бо кінцевим завданням подібних досліджень є встановлення взаємного зв'язку різних історично даних нам картин людини так, щоб крізь них проглядала та цілісність, яка видніється вдалині як ідеальна мета систематизації всіх зусиль філософської антропології [1].

Такий шлях побудови також здається плідним на думку багатьох українських і російських дослідників. Так, Б.В.Марков вважає, що на базі праць «структуралістів і постструктуралістів, семіологів, феноменологів, герменевтики, психоаналітиків, критиків ідеології тощо можна говорити про революцію в методології, значення якої виходить за рамки наук, що традиційно вважаються гуманітарними», «можливе

створення принципово нової програми, яка могла б стати методологічною і епістемологічною основою філософської науки про людину» [6, с. 8-9] На думку Ю.М.Резніка «інтегральна антропологія» має бути універсальною наукою – робити акцент на вивченні «універсальї родового життя», типологічною (виділяти і описувати різні «типи родової людини і громадянської особистості») і синтетичною, тобто органічно поєднувати різні методологічні установки, щоб мати «цілісний, єдиний, сукупний погляд на людину» [7, с.83-85]. Цей проект, як і інші, йому подібні, є незавершеним і носить декларативний характер.

Заслугове уваги у цьому відношенні концепція «інтервальної антропології» Ф.В.Лазарева, в якій сутність людини представлена не як абсолют, а як «системна якість», породжена тією системою, в яку занурений індивід [5, с.36]. Людина існує в глобальному та локальному: глобальне буття протистоїть локальній екзистенції, що припускає допустимість перебування її в різних інтервалах. Ф.В.Лазарєв пише: людина «ніколи не закріплена намертво ні з одним із конкретних контекстів, інтервалів У неї існує принципова можливість переходу від одного виміру до іншого ... вона може одночасно існувати в безлічі інтервалів» [5, с.39]. Багатомірна людина увесь час стоїть перед вибором, багатоваріантний світ дозволяє їй «розвинути в собі справжню індивідуальність, пробудити сплячі в неї творчі здібності, здійснити себе як особистість» [5, с.38]. Отже, інтервальний підхід виступає проти будь-яких спроб зведення одних зрізів людського буття до інших, він методологічно «легалізує» багатомірність людини.

Але, як правильно зауважує В.В.Кізіма, якщо послідовно стояти на "інтервальній" точці зору, то особистісного вибору як такого й немає, насправді відбувається паралельний прояв властивостей людини в різних несумірних інтервалах її буття. Вона - біологічна, економічна, політична, психологічна і бог знає ще яка істота. Людина змушена функціонувати у всіх цих "іпостасях" одночасно. Як саме вони поєднуються в цілісну особистість і як відбувається її розвиток в інтервальній концепції не розглядається, «проблема самоідентичності і самосвідомості особистості виявляється в цьому випадку за дужками міркування» [4, с.67-68].

Якщо дати оцінку розглянутим метаантропологічним теоріям, то слід відзначити, що вони мають загальний недолік – «сумативістський» і статичний характер їх методології. Претендуючи на світоглядну універсальність, вони обмежуються синхроністичним зрізом буття і стикаються з непереборними труднощами при практичній необхідності схопити життєву динаміку явищ. Вирішення питання про цілісність явищ і проблеми збереження їх ідентичності в ході їх розвитку можливо на шляху з'ясування загальної картини їх цілісності та її метаморфозів. Саме тому ми вважаємо, що концепт самоідентичності особистості може зіграти методологічну роль у побудові такої теорії.

Як свідчать результати наших досліджень, самоідентичність особистості – це не якась особлива психічна структура, яка відповідає за сталість Я в просторі і часі (класична субстанціальна модель), і не результат (взаємодії інших структур, які виконують функції ідентифікації, а спосіб буття, який полягає у неперервному процесі становлення цілісної і автентичної особистості.

Оскільки людина є біологічно неспеціалізованою істотою, без заздалегідь заданої програми життєдіяльності, то можна сказати, що самою природою вона приречена на її пошуки і реалізацію, тобто способом буття людини є її самовизначення і самореалізація через певні види діяльності і практики. В загальній сукупності практик, стратегій та інших діяльнісних проявів людини особливе місце займають «практики себе». В таких практиках людина робить свідомі зміни, перетворення самої себе, аутотрансформацію. Це є цілеспрямований і телеологічний процес, головні риси якого визначаються фінальною метою даної практики - з'єднання, входження, прилучення людини до деякого образу буття, онтологічного горизонту, відмінного від наявного буття людини.

Історичний огляд «практик себе» дає підстави стверджувати, що людині на протязі всієї її історії, починаючи з культових практик, що міняли природу загробного життя, до сучасних з самовдосконалення, притаманне прагнення до зміни себе. В античності інтенсивні духовні пошуки керувалися прагненням до формування цілісних способів існування, де були б зібрані в погоджену єдність усі рівні людської активності: установки розуму, моральні діяння, емоційні прояви, способи поведінки і порядок тілесного життя. Прадавніми зразками таких способів були "орфічне життя", "піфагорійське життя" тощо. Але ці практики ще не виходили за межі онтологічної границі людського буття. Кардинальні зміни відбулися в межах релігійних духовних практик, які здійснюються вже не в просторі розуму, а в модусі віри. Якщо аскетична практика в стоїцизмі є цінною сама по собі: є і засобом, і в той же час і ціллю спасіння як процесу повернення до себе, то християнське спасіння передбачає момент трансцендентування – вихід за межі світу, природи, і, головне, за межі смерті. Отже, онтологічна трансцендентність, яка обумовлює можливість якісної трансформації буття, певного прориву у новий стан буття, а не вдосконалення і зростання в межах реального існування, - складає зміст нової християнської ідентичності.

У структурі релігійних практик різне сполучення власної активності людини і дії зовнішніх, божественних сил: від повної пасивності людини в архаїчних віруваннях до ісихастської "синергії", що відводить людині роль вільного, повноцінного "співпрацівника" Бога. В якості загальної тенденції можна помітити, що з ходом історії значення людської активності неухильно зростає. У секуляризованій культурі Нового часу залишається виключно людський фактор. Проте «практики себе» в межах повсякденного життя розширили онтичну границю

людини: безпосередньо всередині суцього починає розкриватися сутність креативності себе. Творчість, як облаштування суцього, відкривається в якості його основної турботи. Людина в своєму власному світі здатна творити за аналогією з Богом, надаючи достовірної значимості поцейбічній присутності. Трансцендентне через іманентне – так відбувається саморозкриття творчості, а творчість стає здійсненням буттєвого сенсу.

У сучасну постмодерну епоху практики себе спрямовані на розширення віртуальної границі людини за рахунок того, що розкриваються і задіюються якісно нові можливості людини. Проте технізація і інструменталізація людського буття призвели до того, що творчість стала продукуванням речей цього світу і втратила буттєву віднесеність. Але попри всі негативи, які привнесла техніка в людське життя, зокрема його деперсоналізацію і тоталізацію, вона несе в собі потенцію розкриття буття і, адже, креативності. Людина творить вже не історію як саморозкриття буття, а включається в процес творчості самого буття. Це змінює саму антропологічну парадигму, бо творчість стає фундаментальною структурою організації людської екзистенції.

Отже, самоідентичність особистості зумовлена трансцендентуванням наявної природи людини, актуальною онтологічною трансформацією: вона означає зміну самого буттєвого статусу людини, втілення в деяку мета-антропологічну реальність. Значення «практик себе» в становленні суб'єкту досліджували П.Адо, М.Фуко, але С.Хоружий вважає, що вони несуть в собі більш суттєві антропологічні уроки: тут створюється новий підхід до людини, не властивий класичній західноєвропейській науці. По-перше, практика не говорить про якісь ідеальні риси людини, вона не приписує їй якусь абстрактну сутність, не характеризує її якимись принципами або початками. Вона працює виключно з людськими енергіями і перетворює ці енергії. По-друге, практика спрямована до іншобуття - і тим самим, вона висуває на перший план, вважає визначальними в людині такі її прояви, в яких людина опиняється відкритою, розімкненою для іншого способу буття. У подібних проявах людина підходить до межі свого горизонту буття, і тому їх природно називати граничними проявами [12].

Можна сказати, таким чином, що метаантропологія є граничною антропологією. В цьому сенсі позиція С.Хоружого співпадає з поглядами С.П.Гуріна [2], Г.Л.Тульчинського [8], М.Н.Епштейна [10], Н.Хамітова [11] та інших. Так, на думку Н.Хамітова, метаантропологія «складається з філософії повсякденного, граничного і позамежного буття людини» [11, с. 157-158]. У даному випадку слід відзначити, що концепт самоідентичності повністю відповідає цим вимогам. Формування самоідентичності і індивідуалізація окремого індивіду становить єдиний процес, який має триступеневу структуру. Так, ритуал і міф, згідно А. ван Геннепу, В.Тернеру, Дж.Кемпбелу, мають сепаративну, лімінальну (“знаходження на межі”) і відновну

стадії. Відповідно у «практиках себе» виділяють: навертання - метаноія – покаяння. Префікс «мета-» багатозначний, означає і «співучасть, спілкування», і «перехід з одного стану в інший», і «вихід за межі, розширення». «Ноуа» походить від «noos» - «розум, образ думок, свідомість, сенс». Звідси виходить - «переосмислення», пов'язане з способом дії. В психологічному аспекті на першому етапі індивідуації відбувається посвячення у зовнішній світ. У архетипі героя це представлене як втеча або вигнання з дому. Герой позбавляється первісної цілісності і коренів буття і відправляється в мандри. Цей етап завершується формуванням персони або структури Его. Другий етап – посвячення у внутрішній світ - є процесом відчуження, відокремлення індивіду від колективної психіки. На цьому етапі утворюється вісь «его-самість»: через Я, його аналітичну силу, самість присутня у повсякденному житті.

Отже, становлення особистісної самоідентичності є процесом, який охоплює повсякденне, граничне і позамежне буття людини, і це «обов'язково духовне мандрування», бо «тільки той, хто свідомо може сказати "так" силі внутрішнього призначення, стає особистістю»; «Стати особистістю - це зовсім не прерогатива геніальної людини. Так, вона може бути геніальною, проте вона не обов'язково буде особистістю» [14, с.200], - стверджує К.-Г.Юнг.

Концепт особистісної самоідентичності також «перекриває» поняття багатомірності і іншомірності людини. Ми повністю поділяємо думку Ю.В.Шичаніної, що «іншомірність» не може претендувати на статус концепту теоретичної філософії, вона повинна залишатися філософської метафорою, причому метафорою базовою і ключовою, яка не тільки розширює семантичне поле, поглиблює контекст і формує уявлення про феномен, але і багато в чому зумовлює спосіб і стиль мислення про нього [13]. Вона права в тому, що багатомірність людини є проявом її іншомірності: перед-стоянні перед іншим, її міра увесь час змінюється. Але суть самоідентифікації і полягає в тому, що вона залишає звичний, обжитий простір, виходить з деякого «у себе», в якому живе, в чуже «поза-собою». У некласичній філософії цей сторонній простір пов'язаний з поняттям "іншості". Феноменологія розуміє людину не як таку, що володіє інтенціональним відношенням до іншого. Людина сама є цим відношенням, способом її буття є само-співвідношення - з іншим.

Виходячи з перед-даності світу, в який людина «закинута», у досвіді само-співвідношення вона покладає горизонти власного світу. Але це можливе за умови зіткнення, перетину, взаємної зверненості з іншим. Людина може бути лише прийшовши в уже існуючий світ. Вона приходить не задля того, щоб стати частиною сформованого цілого, а для того, щоб через свою відкритість Іншому, на основі цього світу створити свій неповторний життєвий світ.

Висновки. Аналіз розглянутих метаантропологічних концепцій дає підстави стверджувати, що філософська метаантропологія можлива як онтологія людського буття. Концепт особистісної самоідентичності може зіграти методологічну роль у здійсненні постнекласичного синтезу антропологічних теорій за умови повернення до ідеї трансцендентальної суб'єктивності. Велике значення в цьому поверненні має таке переосмислення людської самості як стрижня особистісної самоідентичності, яке привело б до розгляду апріорних онтологічних підвалин людської цілісності.

Самість є відкритою іншому, гетерогенною, спонтанною, тому вона постає в своїй процесуальності, історичній змінності. Оскільки сучасна практика базується не стільки на принципі доцільності, скільки виходить з принципу відкритості можливостям світу, то головним для людини стало питання про те, якою вона себе сприймає. Людина - автор і художник власних стосунків, тому так важливі для неї її бажання, потреби, її тілесність і мова. Вона покликана дивитися на світ без ілюзій, а особисті якості повинні допомогти їй вижити в умовах нестабільності.

Список літератури

1. Брюнинг В. Философская антропология. Исторические предпосылки и современное состояние / Брюнинг В. // Западная философия: итоги тысячелетия. – Екатеринбург: Деловая книга, 1997. – С.209-410
2. Гурин С.П. Маргинальная антропология [Электронный ресурс] / Гурин С.П. – Саратов, 2000. – Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/margin/index.html>
3. Каган М.С. Человек как проблема современной философии / Каган М.С. // Философский век. Альманах. Вып. 21. Науки о человеке в современном мире. Материалы международной конференции, 19-21 декабря 2002 г., Санкт-Петербург. Ч.1. – СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2002.
4. Кизима В.В. Идея интервальности в контексте метафизики тотальности / Кизима В.В. // Академия знаний. – 2010. - №3. – С. 64 – 73. – (Серия «Философия. Социология. Политология. Культурология. История»).
5. Лазарев Ф.В., Брюс А.Литтл. Многомерный человек. Введение в интервальную антропологию / Лазарев Ф.В., Брюс А.Литтл. – Симферополь: СОНАТ, 2001. – 264 с.
6. Марков Б.В. Философская антропология: очерки истории и теории / Марков Б.В. – СПб.: Лань, 1997. – 384 с.
7. Резник Ю.М. «Интегральная антропология» как форма междисциплинарного синтеза / Резник Ю.М. // Философский век. Альманах. Вып. 21. Науки о человеке в современном мире. Материалы международной конференции, 19-21 декабря 2002 г., Санкт-Петербург. Ч.1. – СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2002.
8. Тульчинский Г.Л. Постчеловеческая персонология. Новые перспективы свободы и рациональности / Тульчинский Г.Л. – СПб.: Алетейя, 2002. – 677 с. – (Тела мысли).
9. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма; [пер. с англ. М.Б. Левин] — М.: ООО «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС». 2004. — 349. [3] с. —(Philosophy).
10. Эпштейн М.Н. Знак пробела / Эпштейн М.Н. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 864 с.
11. Хамитов Н. Философия. Бытие. Человек. Мир: Курс лекций / Н. Хамитов – К.: КНТ, Центр учебной литературы, 2006. – 456 с.

-
12. Хоружий С.С. К антропологической модели третьего тысячелетия [Электронный ресурс] / С.С. Хоружий. – Режим доступа : http://synergia-isa.ru/?page_id=4301#Н
 13. Шичанина Юлия Владимировна. Иномерность в современной культуре: многообразие проявлений : многообразие проявлений: Дис. ... доктора филос. наук : 09.00.13. / Ю.В. Шичанина. – Санкт-Петербург, 2006. – 359 с. – Библиогр.: с. 336-359 РГБ ОД, 71:07-9/132
 14. Юнг К. Г. О становлении личности / К.Г. Юнг // К.Г. Юнг. Конфликты детской души; [пер. с нем. Т. Ребеко, Е. Рязанова, А. Судаков]. – М.: Канон, 1997. – С. 185-208

Мазур Л.И. Самоидентичность личности как метаантропологическая проблема // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. - 2011. - Том 24 (63). - № 1-2. - С.

В статье раскрывается онтологический аспект концепта самоидентичности личности. Автором проводится идея методологического значения этого концепта в синтезе антропологических теорий и создании метаантропологии.

Ключевые слова: метаантропология, самоидентичность личности, практики себя, многомерность.

Mazur L.I. Selfidentity of personality as metaanthropological problem // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philosophy. Culturology. Political sciences. Sociology. – 2012. – Vol. 24 (65). – №4. – P.

The article reveals ontological aspect of concept of selfidentity of personality. An author conducts the idea of methodological value of this concept in the synthesis of anthropological theories and creation of metaanthropology.

Keywords: metaanthropology, selfidentity of personality, practice of itself, multidimensionality.